

РАЗДЕЛ III. ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ КАК ПОЛЕ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

УДК 811.111.81'42

І.А. Блинова

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

e-mail: ira-blinova@mail.ua

Роль графічного рівня при порівневому лінгвістичному аналізі художнього прозового дискурсу

Ключові слова: комунікативна стилістика, порівневий лінгвістичний аналіз, художній прозовий дискурс, іронія, графічний рівень, графон.

Статтю присвячено дослідженню ролі графічного рівня при порівневому лінгвістичному аналізі прозового дискурсу. Доведено, що методика порівневого аналізу є актуальною у світлі комунікативної стилістики художнього дискурсу. Проаналізовано типові випадки вживання продуктивних засобів реалізації іронічного ефекту: графонів, нетипового використання пунктуаційних знаків, незвичного розташування рядків і знаків, зміну розміру шрифту літер/слів, виділення слів/фраз особливим шрифтом, що сприяють зоровій актуалізації найбільш концептуально значущої для читача інформації.

Сучасна лінгвістична парадигма з характерними для неї особливостями (текстоцентризм, діалогічність, опорою на теорію мовленнєвої діяльності, інтересом до мовної особистості) стимулювала розвиток нових наукових напрямків у мовознавстві загалом і текстознавстві зокрема. Одним з них є комунікативна стилістика художнього тексту (дискурсу¹), що виникла доволі недавно й активно розвивається в сучасний період.

Зазначимо: комунікативна стилістика художнього дискурсу – новий напрямок сучасної функціональної стилістики, що формується на стику з іншими науками і комплексно вивчає цілий текст (мовленнєвий твір) як форму комунікації і явище ідіостилі. Комплексне вивчення дискурсу в цьому випадку передбачає дослідження лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів спілкування, пов'язаних з породженням дискурсу і його інтерпретацією. Лінгвістичні фактори спілкування включають відбір і організацію мовних засобів різних рівнів у їх текстовому втіленні з урахуванням не тільки мовної системи, «що стоїть за текстом», але і мовленнєвої системності, обумовленої авторським задумом [4, с. 158]. Серед екстралінгвістичних чинників спілкування для комунікативної стилістики актуальними є особистість автора і адресата; мета і завдання, що визначають їх первинну і вторинну комунікативну діяльність; специфіка сфери спілкування; характер ситуації; жанр тощо.

---

¹ У нашому дослідженні під *дискурсом* розуміємо текст «у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія. Це – мовлення, «занурене в життя» (тут і далі переклад наш. – І. Б.) [2, с. 136–137]. Таке трактування дискурсу приймається в нашій розвідці за робоче, оскільки воно передбачає врахування як когнітивного компонента – сукупності різних знань учасників комунікації, у нашому випадку персонажів художніх творів (знання мови, знання світу тощо), так і паралінгвістичного супроводу мовлення (міміка, жести тощо).

Наразі, у зв'язку з досягненнями новітнього етапу філологічної науки, з'явилися і успішно реалізуються нові, раніше не вживані підходи до аналізу художніх текстів (дискурсів) різної літературної приналежності за родом – як, наприклад, методи і методики комунікативної стилістики художнього тексту (дискурсу). «У зв'язку з особливими дослідницькими завданнями комунікативна стилістика художнього тексту (дискурсу) виробляє свої методи (методики) аналізу, які в цілому можуть бути представлені трьома різновидами: метод асоціативного поля, «регулятивного структурування» і метод інформаційно-сислового аналізу» [6, с. 228].

У той же час при розгляді ряду сучасних прозових творів – не тільки з метою більш повного їх інтерпретування, а й для більш адекватного осягнення вкладеного в художній текст смислу – в ряді випадків, на наш погляд, доцільно спиратися і на ті підходи до аналізу художнього тексту, які в даний час сприймаються вже як традиційні. Залежно від глибини проникнення в зміст художнього тексту (дискурсу) і від обсягу врахування літературознавчого аналізу розрізняють три види лінгвістичного аналізу: 1) лінгвістичне коментування; 2) повний порівневий і частковий лінгвістичний аналіз; 3) лінгвопоетичний розбір тексту. При цьому будь-який з видів аналізу завжди починається з уповільненого читання літературного твору під «лінгвістичним мікроскопом».

Методика рівневого аналізу прозового твору, що розроблена у 70-ті роки минулого століття, на нашу думку, не втратила своєї актуальності й на сучасному етапі філологічного знання. *Рівневий (порівневий)* лінгвістичний (лінгвопоетичний) аналіз художнього тексту (дискурсу) найдоречніше застосовувати в тих випадках, коли вже при поверхневому знайомстві з прозовим твором зрозуміло, який (які) з рівнів прозового мовлення бере участь (беруть участь) у натуральному вираженні естетичної функції найбільш виразно і багатогранно: саме з нього (з них) і слід починати розгляд художньо-естетичної своєрідності твору словесної творчості [7, с. 3].

Н. О. Купіна зазначає: «Принцип рівневого підходу до аналізу тексту (дискурсу) передбачає його вивчення як мовної рівневої структури. Досліджується фонетична організація тексту, його морфологічна, синтаксична, лексико-семантична, стилістична організація. Одиниці рівня розуміються як функціонально значущі, змістовні одиниці, що володіють двосторонньою сутністю (план змісту і план вираження). Розглядаючи одиниці різних рівнів, слід перш за все описувати ті їх властивості, які викликані індивідуально-авторським вживанням (на відміну від властивостей структурно-мовних)» [8, с. 16].

Крім цього, дослідниця пропонує розмежовувати *поверхневий* і *глибинний* рівні смислу художнього тексту (дискурсу) і відповідно до них здійснювати його аналіз. До поверхневого рівня вчений відносить словник тексту, або текстову специфіку семантики лексичних засобів. Взяті в єдності і системності лексичні засоби художнього тексту (дискурсу) формують поверхневий зміст тексту. Глибинний рівень твору являє собою ієрархію смислових рівнів, до яких відносяться: а) предметний смисл (денотативний простір художнього тексту (дискурсу)), відповідний ситуації, описаної в тексті. Якщо зміст тексту не відображає таку ситуацію, він виявляється позафабульним, позапредметним. У цьому випадку денотативний рівень смислу зливається з образним або набуває умовного характеру; б) образний смисл (емоційно-оцінний простір художнього тексту (дискурсу)), що являє собою результат об'єктивації асоціативно-художнього мислення автора. Він умовно розчленовується на два пласти: образно-образотворчий смисл (уявлення в тексті будь-якої картини) і образно-оцінний смисл (або емотивний), пов'язаний з позитивною або негативною оцінкою зображуваного; в) ідейний зміст (концептуальний простір художнього тексту (дискурсу)), що відображає задум автора, систему його естетичних уявлень.

Подібний порівневий аналіз художнього тексту (дискурсу) дозволяє виявити кількість і склад мікротем загальної теми, що подається в тексті, описати механізми зв'язку між цими мікротемами, а також дає можливість визначити основні засади динаміки смислу тексту як результату взаємодії всіх трьох підрівнів, що становлять глибинний рівень художнього дискурсу.

Матеріалом нашого дослідження слугує англomовне оповідання «Дружинонька, яка повертається» (“Wife Redux”) найвидатнішого письменника сучасної літератури Кевіна Баррі (1969), що входить до збірки оповідань “Dark Lies the Island”. У досліджуваному творі предметно-ситуативний смисл можна охарактеризувати як опис щасливого довготривалого подружнього життя дублінської пари до моменту подорослішання їх дитини. Образний смисл відтворює ревності батька до сімнадцятирічної доньки через виникнення в неї серйозних стосунків з хлопцем. Смисл ідейний, надбудовуючись над образним і частково зливаючись з останнім, відбиває, по-перше, психологічний і морально-етичний погляди автора на інтимні стосунки між людьми, які належать до різних вікових категорій; по-друге, філософський погляд автора на «конфлікт поколінь».

Сучасній прозі, англomовній зокрема, притаманна специфічна комічна модальність, яка є засобом вираження авторської позиції й оцінки. Зміст категорії комічного становить сукупність її варіантів, серед яких провідне місце посідає іронія. Під *іронією* у нашому дослідженні будемо розуміти, услід за А.О. Беляковим, вид комічного, для якого характерним є вживання слова, словосполучення чи речення в значенні протилежному тому, що виражається в ньому безпосередньо з метою внесення критичності, оціночної характеристики предмета чи явища [3, с. 98–100].

Як доводять наші спостереження, іронія функціонує на рівні *глибинного смислу* тексту, що являє собою узагальнений, не прив'язаний до окремих мовленнєвих складових, зміст, і є витвором численних підтекстових смислів, відбитих у мовленнєвій тканині цілого тексту. Як відомо, реалізуючи притаманну будь-якому художньому тексту естетичну функцію, одиниці різних рівнів, які складають прозову структуру, здатні нести естетичне навантаження різного ступеня, тому рівні мови і рівні прозового мовлення збігаються не в повному обсязі.

Текстова реалізація іронії як макрофігури (її вживання в широкому контексті, в певній текстовій єдності) на глибинному рівні відбувається за рахунок сукупності мовностилістичних засобів її вираження на певних мовленнєвих рівнях (фонетичному, графічному, морфологічному, словотвірному, лексико-семантичному, фразеологічному, синтаксичному, стилістичному, концептуалізуючому) або їх перетині як у структурі авторської оповіді, так і в мовленні персонажів.

Зупинимось більш детально на *графічному* рівні, що в аналізованому творі потенційно набуває самостійну художню значимість. Письменнику, вочевидь, здається, що недостатньо просто показати мовлення автора/персонажів у їх різноманітності – у тексті оповідання розставлені додаткові авторські акценти, що структурують читацьке сприйняття. Наведений нижче текстовий фрагмент характеризується графічною образністю, що являє собою поділ тексту на абзаци із вкрапленням графічного зображення такого пунктуаційного знаку як знак оклику. Незвичне розташування рядків і знаків сприяє зоровій актуалізації найбільш значущої для читача інформації – піку емоційного та психологічного стану головного героя: усвідомлення ним факту наявності інтимних стосунків між донькою і хлопцем зводять батька з глузду:

*The Volvo was grinding like an assassin as I pulled into **the Do-It-Rite!** car park. I tried to play the thing like I was an ordinary Joe, a Saturday-man just out on an errand, but I knew at once I wanted to climb up the store's signage and rip down that **exclamation mark***

!

from Do–It–Rite!

'Aodhan!'

*The grin turned to me, and it was so enormous it dazzled his features to an indistinctness, I saw just that **exclamation mark***

!

from the Do–It–Rite! – but when he focused, the grin died, at once, right there.

*I propped and extended the ladder against the front of the store and I climbed with the claw hammer hanging coolly in my grip. It took no more than a half-dozen wrenches to loose **the exclamation mark***

!

*from the Do–It–Rite and carefully I placed it under my arm – it was light as air – and I descended. I walked across the car park. I placed it carefully on the tarmac in front of the Volvo – my intention was to drive over it and smash it to pieces – but then I thought, no, that would be too quick. So I got down on my knees and I started to tap gently with the hammer at the blue plastic of **the exclamation mark***

!

*until it began to crack here and there, and tiny shatter lines appeared, and these joined up, piece by piece, until the entire surface **of the***

!

had become a beautiful mosaic in the blue of the sign, like the trace of tiny backroads on an old map – marking out lost fields, lost kingdoms, a lost world – and I was serene as a bird riding the swells of morning air over those fields [11, с. 11–12].

Як бачимо, головний герой на ім'я Джонатан знімає і нищить у непростий спосіб знак оклику у вивісці-заклику «Зроби це правильно!» («Do–It–Rite!») на магазині, біля якого знаходиться стоянка для паркування. Поступове скорочення фрази *the exclamation mark ! from the Do–It–Rite* (тут і далі в текстових фрагментах виділено нами жирним курсивом) відбиває зниження напруги і звільнення персонажа від негативних почуттів – ненависті, злості, агресивності, гніву і розгубленості і, як наслідок, знаходження свободи й спокою. Така графічна побудова уривку вказує на іронічну тональність у ставленні Джонатана до хлопця його доньки (батько вбачає цей знак оклику в усмішці підлітка) та обуренні з приводу втрати батьківського контролю над «дорослою дитиною».

Зауважимо, що фраза *Do–It–Rite!* містить графон “rite”, тобто стилістично релевантне спотворення орфографічної норми слова чи словосполучення (у цьому випадку – слова “right”), що відтворює індивідуальні або діалектні порушення норми фонетичної, автентичну і неформальну вимову. Вважаємо, що саме завдяки графону автор вдається до навмисного обігравання на лексико-семантичному рівні омофонів “rite” – “right” (слів, що мають однакове звучання, але різне написання і значення [1, с. 156]) з метою створення іронічного ефекту в перекручуванні смислу фрази-заклику «Здійсни–церитуал!» головним героєм. Функція графону при цьому обумовлюється ідейно-естетичною позицією автора і всім змістом твору.

Доведено, що існує чимало функцій графону, серед яких провідною є характерологічна, яка виступає джерелом додаткової інформації про походження персонажа, його соціальний та освітній рівні, фізичний та емоційний стан. Отже, за допомогою графонів у мовленні персонажа виділяються фонетичні особливості, які характеризують його як представника певного соціального середовища, діалекту або відображають його індивідуальні особливості. Наприклад, чітка присутність різних видів графонів (відсутність назалізації при вимові *-ing-* форм (*doin'*), що стало в англійському художньому діалозі основою стандартного мовленнєвого зразка *кокні*; стандартизованих графонів типу *ya = you*) умовленні Іонена, хлопця доньки Джоната-

на, є дієвим мовним засобом створення додаткової інформації про персонажа як неосвіченого, з недостатньо високим культурним, освітнім рівнем представника низьких прошарків населення Дубліна:

*But then – hear the brush and rattle of doom’s timpani drums – enter Aodhan McAdam.
‘Howya doin’ boss–man?’ [11, с. 6].*

Наступні приклади із включенням графонів у діалогічне мовлення Сирши, дружини Джонатана, демонструють дефект вимови нею звуку [r], що графічно передається літерою w, тобто гаркавлення:

‘What’s the wush, Hubby?’ [11, с. 5];

‘Are you for weal?’ [11, с. 6];

‘I think we can pwesume, hon,’ she said, ‘that he didn’t, like, white it himself?’

‘A gentleman!’ I said. ‘But even so he’s been mouthing off, hasn’t he? And it doesn’t bother you at all that she’s ...’ [11, с. 9].

Описані вище обидва види графонів (*носіїни*, що обумовлені соціальним, територіальним, освітнім статусом персонажу, та *тимчасові / випадкові*, викликані дефектами вимови, що проявляються в мовленні персонажу фрагментарно) самі по собі, як правило, не несуть комічного навантаження, проте розповідач, Джонатан, очима якого передаються все події в творі, іронічно оцінює та характеризує появу суперника в обличчі неосвіченого Іонена (*But then – hear the brush and rattle of doom’s timpani drums – enter Aodhan McAdam*) та з різною комічною модальністю (від добродушного гумору до іронії) описує незмінний стан дефекту мовлення дружини (*Saoirse could not (and cannot) pronounce the letter ‘R’ – a rabbit was a wabbit – which made her even more cute and bonkable [11, с. 5]; No, she can’t say her Rs either [11, с. 6]*).

Індивідуально-показовими рисами, що характеризують мовлення автора-розповідача, постають наступні різновиди графічної візуалізації: 1) використання пунктуаційних знаків (знаку оклику і запитання) для виокремлення життєво важливої для Джонатана інформації (причини негативного ставлення до Іонена: безсоромне висловлення донькою Еллі ті її хлопцем приватного життя на показ) і надання іронічного тону висловлюванням:

Again that night I hardly slept. I developed this incessant buzzing sound in my head. It sounded like I had a broken strip light in there. More images came at me, and you can picture exactly what they were:

Ellie, descending.

And big Aodhan McAdam –! – grinning [11, с. 9];

The electricity of our enraptured smiles –!! – could have powered the National fucking Grid.

Nicknames, stuff about schools-rugby rivals, so–and–so loves such–and–such, or so–and–so loves??? [11, с. 9];

2) зміна розміру шрифту (друк слів великими літерами та через дефіс), виділення особливим шрифтом при описі шокового стану батька, коли він знаходить запис (звичайно ж, зроблений зі слів Джонатана) про подробиці інтимного життя Еллі, та при іронічному коментуванні початкової літери прізвища:

... but then, prominently, this:

ELLIE P THE BLO-JOB QUEEN

B-L-O! And P! That they had used my surname’s initial for emphasis, the P of my dead father’s Prendergast! I went and power-walked the length of the pier and back three times [11, с. 9];

3) уведення круглих дужок для передачі прямого мовлення персонажа у формі уявного привітання з лікарем-психотерапевтом, що надає висловлюванню іронічного

ефекту, бо розповідач одночасно використовує натяк на подібних людей і озвучує конкретне прізвисько:

There are certain people (hello, Dr Murtagh!) who would see this and think: your man is bad again[11, с. 6].

Вказані параметри додають фрагментам високої акцентної, інтонаційної та смислової концентрації, створюючи неспокійний, зацікавлений рух прози, та привносять іронічне забарвлення.

Таким чином, найбільш показовим рівнем при порівневому лінгвістичному аналізі прозового дискурсу є графічний. Письменник послуговується такими продуктивними засобами реалізації іронічного ефекту: графонами, нетиповим використанням пунктуаційних знаків, незвичним розташуванням рядків і знаків, зміною розміру шрифту літер/слів, виділенням слів/фраз особливим шрифтом, що сприяють зоровій актуалізації найбільш концептуально значущої для читача інформації. *Перспектива* подальших розвідок полягає, як нам убачається, в детальному аналізі мовностилістичних засобів створення іронічного ефекту на інших мовленнєвих рівнях при вивченні своєрідності творчого методу Кевіна Баррі.

Література

1. Арнольд, И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов / И.В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
2. Арутюнова, Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // ЛЭС / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
3. Беляков, А. А. Объём и содержание категории комического / А. А. Беляков // Стереотипы лингвокультуры : коллективная монография; отв. ред. М. В. Пименова. – К. : Изд-ий дом Д. Бурого, 2013. – С. 90–103.
4. Болотнова, Н. С. Коммуникативная стилистика художественного текста / Н. С. Болотнова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожинной]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – С. 157–162.
5. Болотнова, Н. С. Филологический анализ текста: учеб. пособие / Н. С. Болотнова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 520 с.
6. Данилевская, Н.В. Методы лингвостиллистического анализа / Н.В. Данилевская // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М.Н. Кожинной]. – М.: Флинта : Наука, 2006. – С. 221–230.
7. Зайцева, И.П. Стихотворение Инны Кабыш «И всяк беспомощен и сир...» (опыт лингвопоэтического анализа) / И.П. Зайцева // Русская филология : Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. – 2016. – № 2 (57). – С. 3–9.
8. Купина, Н.А. Лингвистический анализ художественного текста / Н.А. Купина. – М.: Просвещение, 1980. – 81 с.
9. Кухаренко, В.А. Интерпретация текста: учебник / В.А. Кухаренко. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
10. Электронный словарь ABBYLINGVO 12 Multilingual Edition [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lingvo.ru>

Джерела

- 1 BarryKevin. DarkLiestheIsland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://knigogid.ru/books/403658-dark-lies-the-island/toread>

I.A. Blynova

The National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov

e-mail: ira-blinova@mail.ua

The graphic level role within a levelled linguistic analysis of belles-lettres prose discourse

Key words: communicative stylistics, levelled linguistic analysis, belles-lettres prose discourse, irony, graphic level, graphon.

The article deals with the study of the graphic level role within a levelled linguistic analysis of the prose discourse. It has been proved that the method of a levelled analysis is relevant in the development of the belles-lettres discourse communicative stylistics. The typical cases of the productive means use in implementing the ironic effect have been analysed. They are graphons, the unusual use of punctuation marks, the uncommon arrangement of lines and symbols, the letters/words size change (capitalization), the words/phrases display (italics, hyphenation), which contribute to the visualization of the most conceptually meaningful information for the reader.

УДК 81'373.43:004.738.5

О.С. Василенко

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

e-mail: damiancvua@gmail.com

**Функціонально-стилістичні комбінації вираження мікрополя «Я»
у мовному образі сучасника в поезії луганських авторів
кінця XX – початку XXI століття**

Ключові слова: асоціативно-образне поле, «Я-образ», сучасник, семантичні одиниці, поетичні твори.

У статті розкриваються основні структурні елементи асоціативно-образного поля «Сучасник» у поезії луганських авторів зламу століть. Здійснюється аналіз тематичного мікрополя «Я» в аспекті виявлення дистрибутивних, структурно-семантичних та семантико-стилістичних потенцій лексем, що є ключовими у даному полі.

У художньому тексті слова не існують ізольовано одне від одного: вони створюють певну асоціативно-семантичну єдність, зв'язність, що реалізує певну тему й відповідає авторському задуму. Ще Г. Винокур у роботі «Про мову художньої літератури», говорячи про особливості поетичної мови, відзначив властивість поетичного слова входити у відповідні «сміслові ряди» залежно від того образу, основою якого є це слово [2, с. 29]. На наявність особливих парадигматичних мікро- та макросистем у складі художнього твору, основою яких є асоціативно-семантичні зв'язки слів, вказано у роботах М. Братусь, Н. Дужик, С. Єрмоленко та інших.

Творчість сучасних письменників є цікавим явищем як з погляду змісту чи поетичної форми, так і з погляду асоціативно-образної побудови мови. Дослідження мовних явищ у творах сучасних поетів має важливе значення для розвитку поетичного стилю та української літературної мови взагалі. Воно допомагає глибше зрозуміти стилістичні можливості української мови, її функціонально-диференційні особливості.

Актуальність роботи зумовлена тим, що в українському мовознавстві належним чином не досліджено способи асоціативно-образного моделювання поетичної мови, не простежено динаміку семантики поетичних одиниць, зокрема тих, що створюють мікрополе «Я» у художніх текстах.

Метою роботи є спроба виявити особливості організації поетичного мовлення, зокрема визначити особливості творення образу сучасника в поезії луганських авторів кінця XX – початку XXI століття та його функціонування в контексті мікрополя «Я».

Категорія поля в українській лінгвістиці усталено розуміється як сукупність мовних, переважно лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, одним поняттям, функціональною подібністю позначуваних явищ.

Основоположником теорії асоціативного поля вважається Ш. Баллі, який, спираючись на теорію Ф. де Соссюра, запропонував власну концепцію системності мови,